

КАПИТЕЛ 10 / CHAPTER 10¹⁰

FORMATION OF SPEAKING COMPETENCE OF PRESCHOOL CHILDREN IN THE PROCESS OF COMMUNICATIVE ACTIVITY

DOI: 10.30890/2709-2313.2023-16-04-008

Вступ

Процес формування мовленнєвої компетентності сучасного дошкільника потребує організації активного мовленнєвого середовища як з однолітками, так і з дорослими, які його оточують. Звичайно, це не тільки батьки, але й вихователі. Саме дорослі виступають в головній ролі включення дитини в мовленнєве середовище. Дорослий створює умови для особистісного розвитку дитини, проявів її самостійності, креативності, набуття досвіду співпраці у взаємодії. Основною функцією дорослого стає передача інформації та організація спільної діяльності з її освоєння, вирішення різних практичних завдань. Саме процеси взаємодії дитини з дорослими лежать в основі подальшого розвитку дитячої особистості. У спілкуванні з дорослими дитина вчиться слухати і розуміти, засвоювати нове.

У формуванні мовленнєвої компетентності дошкільника існують протиріччя між актуальністю визначеної проблеми та особливістю партнерської взаємодії та керівної ролі дорослого в цьому процесі. Саме завдяки дорослому працює соціокультурний механізм передачі знання.

Зміна когнітивної парадигми освіти на компетентнісну вимагає переорієнтації змісту освіти, вибору нових більш дієвих методів та прийомів взаємодії учасників освітнього процесу. Комунікативна компетентність визначається як одна із необхідних для успішної самореалізації людини у суспільстві. Саме сформованість комунікативної компетенції у випускників закладів дошкільної освіти є важливою умовою успішної їх адаптації до навчання у Новій українській школі та колективної взаємодії. З огляду на це особливої актуальності набуває проблема формування комунікативної компетенції.

¹⁰Authors: Drevniak Lada

10.1. Стан вивчення проблеми формування комунікативної компетенції.

Вивченню проблеми формування комунікативної компетенції присвячено роботи І. Беха, А. Богущ, Н. Гавриш, О. Запорожець, Т. Піроженко та інших.

Комунікативна компетенція дитини як сфера виявлення комунікативної функції мовлення, в якій панує вільний обмін думками та переживаннями і яку спрямовано на майбутнє налагодження практичної взаємодії, активно розглядаються в розвідках М. Листопад, К. Крутій у фундаментальному дослідженні Т. Піроженко та Л. Соловйова й багатьох інших.

Особливого значення дослідження комунікативної компетентності набуває стосовно дітей старшого дошкільного віку, який характеризується, з одного боку, активним включенням дитини в групову комунікативну взаємодію з однолітками, з іншого – збагаченням досвіду спілкування з дорослим, що сприяє формуванню комунікативної готовності до шкільного навчання й подальшої її соціалізації (Ю. Бистрова, К. Островська, Ю. Приходько, Л. Руденко, Т. Сак, В. Синьов, Є. Синьова, Л. Фомічова).

Ознайомлення з результатами теоретичного аналізу проблеми формування комунікативної компетентності дошкільників і практичним досвідом засвідчило, що багато педагогів, такі як Є. Верещагін, В. Костомаров, І. Левченко, В. Ткачова говорять про істотні труднощі, що виникають у частини дітей при складанні оповідань з особистого досвіду, за картиною і серією картин; переказуванні художніх творів; виконанні творчих завдань на додаток незавершених історій та ін. Однак, за низьким рівнем зв'язного монологічного мовлення у дошкільників нерозвинене і комунікативне мовлення, не сформована комунікативна поведінка.

Вплив комунікативної діяльності на психічний розвиток особистості досліджували Д. Ельконін, Г. Костюк, О. О. Леонт'єв, С. Максименко, В. Мухіна, О. Смирнова та інші.

Наприклад Д. Б. Ельконін (1960) розуміє спілкування як комунікативну діяльність, самостійну на певному етапі онтогенезу[1]. Емоційне спілкування, на думку автора, є провідною діяльністю у віці немовляти, коли безпосереднє особистісне спілкування з дорослим є надзвичайно важливим для розвитку дитини.

О. О. Леонт'єв (1999) трактував спілкування як діяльність, як окремий випадок діяльності, як один з видів діяльності, як “діяльність спілкування”,

“комунікативну діяльність” підкреслюючи при цьому, що будь-яка діяльність спілкування спрямована на забезпечення єдності мети і засобів іншої продуктивної діяльності, що носить суспільний характер[2].

Не меншою мірою детермінують розвиток комунікативної компетентності – поряд із зовнішніми впливами (зміни в суспільстві, відсутність цілеспрямованого навчання спілкуванню і водночас наявність комунікативного середовища з високим розвивальним потенціалом тощо) – і внутрішні чинники. Це передусім саморух природних сил індивіда, спрямований на розвиток його комунікативно-мовленнєвої здатності й, за Г.С. Костюком, “саморух та саморозвиток особистості” в цілому [3].

10.2. Визначення поняття, педагогічні умови формування та критерії сформованості комунікативної компетентності.

У Базовому компоненті дошкільної освіти України комунікативна компетенція дітей старшого дошкільного віку трактується як «комплексне застосування мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміння орієнтуватися в ситуації спілкування, ініціативність спілкування, стриманість у спілкуванні; культура мовленнєвої комунікації. Комунікативна компетенція передбачає сформованість усіх видів мовленнєвої компетенції» [4].

Компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та / або подальшу навчальну діяльність[5].

У Державному стандарті наголошується на взаємопов’язаності та взаємозалежності всіх складників мовленнєвої компетентності: фонетичного, лексичного, граматичного, діалогічного, монологічного. Формування відповідних умінь має втілюватись у різних формах і видах мовленнєвої комунікації. Нехтування будь-яким із них може ускладнити становлення мовленнєвої компетентності.

Отже, лише комплексний підхід до реалізації всіх завдань мовленнєвого розвитку дає змогу успішно реалізувати мету цього освітнього напрямку. А комунікативна спрямованість роботи з розвитку мовлення надає дітям

можливість спілкування, здобуття інформації та обміну нею, що надзвичайно важливо для успішної соціалізації [6].

Розвиток мовлення дитини в новій редакції Базового компонента дошкільної освіти справедливо подано як один з основних освітніх напрямів. Причому акцент зроблено не на розв'язанні окремих завдань, а на цілісному підході до формування мовленнєвої компетентності (в єдності всіх її складових) як одного з ключових критеріїв і водночас вагомої умови становлення мовленнєвої особистості дошкільника [6].

На думку Т. Піроженко, комунікативний розвиток є передумовою розвитку особистості дитини, можливості засвоювати окультурені людські дії у процесі активної взаємодії з дорослими та однолітками. А мовленнєві досягнення дитини як відображення досвіду міжособистісних взаємин віддзеркалюють такі особистісно-значущі психологічні феномени, як статус дитини у сім'ї та групі дітей, ставлення оточуючих до дитини [7, с. 22].

Головним критерієм сформованості комунікативної компетенції М. Айзенбарт визначає «успішність дитини дошкільного віку у взаємодії із собою й іншими в певній ситуації спілкування». Як стверджує дослідниця, комунікативна компетенція дітей дошкільного віку включає в себе низку чинників: наявність комунікативних інтенцій; дотримання відповідних комунікативних стратегій; належне знання соціальної ролі та особливостей співрозмовника; контроль за процесом спілкування, власною поведінкою та емоціями при цьому; наявність умінь та навичок завершення комунікації [8].

Приєднуємося до думки, що головним чинником формування комунікативної компетенції є комунікативна діяльність, яку І. Мартиненко трактує як «діяльність спілкування, яка важлива для соціально-психологічного нормативного становлення індивіда упродовж усього життя, починаючи з першого року» [9, с. 22].

А. Богуш важливою умовою формування комунікативної компетентності у дітей дошкільного віку вважає створення розвивального мовленнєвого середовища, ефективність якого можлива за умови активного використання педагогами та батьками української мови в процесі спілкування. Дорослі сприяють розвитку мовлення в усіх формах активності дитини : вони привітно звертаються до неї, пропонують обговорити різні події, плани, стимулюють бажання вербалізувати свої життєві враження в різних видах діяльності [10;203-204].

10.3. Роль дорослих в організації та функціонуванні комунікативної діяльності дітей.

Неодмінною умовою всебічного розвитку дитини є спілкування її з дорослими. Дорослі — охоронці досвіду, знань, умінь, культури, що накопичило людство.

Серед багатьох важливих завдань виховання і навчання дітей дошкільного віку в дитячому садку навчання рідної мови, розвиток мовлення, мовленнєвого спілкування — одне з провідних. Це загальне завдання складається з ряду спеціальних часткових завдань: виховання звукової культури мовлення, збагачення, закріплення та активізація словника, удосконалення граматичної правильності мовлення, формування розмовного (діалогічного) мовлення, розвитку зв'язного мовлення, виховання інтересу до художнього слова, підготовка до навчання грамоти.

У дитячому садку оволодівають найважливішою формою мовленнєвого спілкування — усним мовленням. Мовленнєве спілкування — у його повному вигляді — розуміння мовлення й активне мовлення розвиваються поступово.

Мовленнєвому спілкуванню дитини з дорослими передують емоційне спілкування. Воно є стрижнем, головним змістом стосунків дорослого й дитини в підготовчій період розвитку мовлення — на першому році життя. Дитина відповідає посмішкою на посмішку дорослого, вимовляє звуки у відповідь на лагідну розмову з нею. Вона ніби заражається емоційним станом дорослого, його посмішкою, сміхом, лагідним тоном голосу. Це саме емоційне спілкування, а не мовленнєве, тому що в ньому започатковуються основи майбутнього мовлення, майбутнього спілкування з допомогою слів, які дитина розуміє й усвідомлено вимовляє[11].

В ідеалі педагог-вихователь — це один із значущих дорослих для дитини дошкільного віку. Схвалення чи заперечення ним висловлювань, дій дитини відіграють важливу роль у розвитку дитини дошкільного віку. Тому надзвичайно цінним є дотримання вихователем правила «кожна думка має право на існування», а також створення дружньої позитивної атмосфери для доведення дитиною власної позиції та появи стійкого бажання взаємодії та спілкування.

Для забезпечення комунікативної діяльності кожної дитини доречно стежити, щоб під час виконання кожного наступного завдання діти взаємодіяли у інших підгрупах, та вихователь пропонує дітям обирати щоразу іншого «лідера» підгрупи.

Формування комунікативних вмінь у дітей дошкільного віку у спільній мовленнєвій партнерській взаємодії «дитячо-дорослій діяльності» передбачає наявність чітких форм організації такої діяльності в процесі формування комунікативної компетенції. У спілкуванні з дорослими дитина вчиться слухати і розуміти, засвоювати нове. Істотною частиною цього досвіду є комунікація, яка реалізується через гру, інтелектуальний пошук, спільну працю.

З огляду на пріоритетність проголошеного в оновленому варіанті БКДО діяльнісного підходу формування мовленнєвої компетентності дошкільників, як і інших, відбувається в різних видах діяльності. Серед них важливе місце відводиться навчально-мовленнєвій.

Навчально-мовленнєва діяльність реалізується на спеціально організованих заняттях із розвитку мовлення (індивідуальних, підгрупових та загальногрупових). Її мета — цілеспрямоване формування фонетичних, лексичних і граматичних умінь, необхідних для повноцінного спілкування та складання різних типів зв'язних висловлювань (опису, повідомлення, міркування, пояснення, доведення тощо), які важко сформулювати за межами спеціального заняття. У навчально-мовленнєвій діяльності мова та мовлення для дітей є не лише інструментом пізнання і спілкування, а й предметом спостереження, елементарного дослідження, вправлення.

Але автор (Н.Гавриш) також зазначає що найбільш ефективними для розвитку мовлення є такі види діяльності як мовленнєво-ігрова, комунікативно-мовленнєва, художньо-мовленнєва.

Розглянемо їх докладніше.

Мовленнєво-ігрова діяльність передбачає використання дітьми набутих раніше знань, мовленнєвих умінь та навичок у нових зв'язках і обставинах. Ігрова діяльність у дошкільному дитинстві є провідною і ґрунтується виключно на інтересі малят до гри, її правил і дій. Мовленнєво-ігрова діяльність спрямована передусім на розвиток і вдосконалення мовлення дітей. Вона охоплює мовленнєвий зміст і забезпечує супровід дидактичних, народних, рухливих ігор із текстами та діалогами, ігрові вправи, сюрпризи, забавки, ігрові ситуації спілкування, у яких дитина виступає в ролі активного мовця.

У процесі гри дитина не помічає навчального процесу, легко запам'ятовує нові слова, описує свої дії, що сприяє опануванню мовлення. У дитячих іграх яскраво відображається взаємозв'язок національної культури народу і його мови, єдність пізнання, спілкування і діяльності малят, що є сутністю цього виду

діяльності.

Комунікативно-мовленнєва діяльність напряду впливає на формування мовлення дітей, адже відбувається в процесі їх мовленнєвої взаємодії у системах “вихователь — дитина”, “діти — вихователь”, “діти — діти”, “дитина — діти”; забезпечує встановлення і підтримання контактів з іншими мовцями в процесі безпосереднього спілкування (обмін інформацією, досвідом, уміннями, навичками, результатами діяльності).

Комунікативно-мовленнєва діяльність невід’ємна від ігрової, художньої, пізнавальної, дослідницької та інших, у яких постійно виникають ситуації, що потребують емоційного та мовленнєвого реагування, прийняття певної ролі. Залучення дитини до різних форм комунікації (звернення, привернення уваги до себе чи до чогось іншого, формулювання запитання, відповідь на запитання, прохання, зауваження, пропозиція, відмова, подяка, передбачення тощо) залежить від мети, змісту, засобів діяльності.

Художньо-мовленнєва діяльність дітей дошкільного віку охоплює широкий спектр дій художнього спрямування, стрижнем яких є мовлення. По-перше, цим терміном позначають специфічний вид діяльності, пов’язаний зі сприйманням, розумінням, відтворенням дітьми змісту художніх творів у різних видах ігор і театралізованих дійствах. Водночас це мистецько-творча діяльність (музична, образотворча, театралізація малих літературних творів), яка супроводжується образним мовленням[6].

Можливо, не всі з педагогів одразу зможуть реалізувати комунікативний підхід до розвитку мовлення дитини. Залишається багато питань організаційного характеру. Педагогу потрібні професійні знання з проектування особистісно-розвивальної взаємодії як системи, складовими якої є психолого-педагогічна діагностика; постановка педагогічних завдань; організація діяльності вихованців; аналіз динаміки та рівнів їх активності, а також корекція розвитку; прогнозування виховних ситуацій міжсуб’єктної взаємодії [12].

Варто також наголосити на ролі батьків у формуванні мовленнєвої та комунікативної компетентностей дитини. Адже у БКДО не даремно розкривається участь батьків у розвитку компетентностей дитини, залучення батьків і сімей до освітнього процесу закладу дошкільної освіти утворює позиції про те, що кожен з батьків дитини є відповідальним за її виховання, розвиток і навчання, за збереження її життя, зміцнення здоров’я, формування почуття людської гідності та усвідомленого ставлення дитини до здорового

способу життя. Здобуття дитиною дошкільної освіти в закладі освіти або в іншого суб'єкта освітньої діяльності не звільняє батьків від обов'язку доглядати, піклуватися, виховувати, розвивати і навчати її [5].

Висновки

Представлена робота присвячена актуальній проблемі сучасної дошкільної освіти, а саме формування комунікативної компетентності дітей дошкільного віку. Надано зміст понять комунікативна компетентність, мовленнєва компетентність, комунікативна діяльність. Наголошується на важливості організації партнерської взаємодії в освітньому процесі сучасного дошкільного закладу; описуються педагогічні умови створення розвивального середовища в процесі мовленнєвого розвитку, формування мовленнєвої компетенції у процесі комунікативної діяльності.

Підкреслюється роль педагогів та батьків в організації мовленнєвої діяльності, у формуванні комунікативних вмінь і навичок які є результатом сформованості мовленнєвої компетенції дітей дошкільного віку.

Подальшого теоретичного та практичного дослідження потребує питання добору найбільш дієвих методів та прийомів організації комунікативної діяльності, мовленнєвого середовища в умовах не тільки сучасного ЗДО а й у межах сім'ї задля забезпечення формування комунікативної компетенції дітей дошкільного віку.